

IFJÚSÁG-NEVELÉS

Az alsó osztályok tantervei négy európai országban

Korunk emberének egyik jellemző vonása a megnövekedett érdeklődés más népek élete és kultúrája iránt. Turisták tízezrei ismerkednek más országok természeti szépségeivel és folklórkincsével, szakemberek tanulmányozzák más népek gazdasági és tudományos eredményeit, nemzetközi tapasztalatcseréken vetik össze egy-egy terület kutatásra váró kérdéseit.

E rendkívül sokirányú érdeklődésben előkelő helyet kap az iskola, a tanítás. Nem csoda. Az iskola ma világszerte az átalakulások korszakát éli. Reformálják a tanterveket, új módszerekkel és eljárásokkal igyekeznek hatékonyabbá tenni az oktatást, módosítják az iskoláskor alsó és felső határát, keresik a legjobb szervezési kereteket.

Kétségtelen, hogy egy kitekintés, amely megmutatná e vonatkozásban más országok gyakorlatát és tapasztalatait, kedvező befolyással lehet látókörünk szélesítésére, gyümölcsözőbbé teszi a pedagógiai kérdéseken való elmélkedést, s ugyanakkor szolgálja a népek közötti közeledést és megértést.

Kitekintésünk tárgya négy ország alsó osztályainak (elemi iskoláinak) tanterve. A Német Demokratikus Köztársaság, Magyarország, Franciaország és Olaszország állami iskoláiban jelenleg érvényben lévő tanterv révén próbálunk képet adni az olvasónak arról, hogy a kisiskolások mit tanulnak az első években, hogyan történik a játék birodalmából a munka területére való átvezetésük.

Az oktatás megszervezése a kezdő osztályokban

Iskolaügyekben járatos ember egy tantervet kezébe véve először is a tanterv elején álló táblázatot kezdi tanulmányozni: milyen osztályok szerepelnek az illető iskolatagozaton, mennyi ezek száma, hány óra a tanulók heti munkaideje, s azt milyen tantárgyra fordítják? Kezdjük hát mi is a táblázat tanulmányozásával.

Az oktatás megszervezése az alsó tagozaton (elemi iskolában)

Ország	A tanulók életkora	Az osztályok száma	Heti munkanapok száma	Heti munkórak száma
Német Demokratikus Köztársaság	6—9	I—III.	6	19—24
Magyarország	6—10	I—IV.	6	20—27
Franciaország	6—11	I, II—V.	5	30
Olaszország	6—11	I—II; III—V.	6	a helyi szükségletek szerint

A táblázat figyelmes tanulmányozásából érdekesen bontakozik ki előttünk, hogy ugyanolyan feladat előtt álló, azonos korú gyermekek számára mennyire különbözőképpen lehet megszervezni az iskolai munkát. Csodálkozva tapasztaljuk, hogy eddig jelentéktelennek, a hagyományok miatt magától értetődőnek tűnő kérdések hányféle változatban szerepelnek. Ki gondolkozna el például olyan kérdésen, hogy miért éppen négy évre tervezzük mi az alsó tagozatot, hogy miért olyan magától értetődő a 6 napos iskolai munkahét akkor, amikor idő múltán majd bevezetik a csökkentett munkahetet. Egy összehasonlítás rögtön szüli a kérdést: ha másként is lehet, akkor melyik a jó, s milyen szempontok szerint szervezzük mi is az alsó tagozaton az oktatást?

A táblázat elemzését azzal kell kezdenünk, hogy milyen korú gyermekeket foglal magába az alsó tagozat, illetve az elemi iskola a különböző országokban.

Az iskolakezdés ideje mind a négy országban a betöltött 6. év. Hogy ez ma, a gyermeki fejlődés megnövekedett üteme alapján már nem korai kezdés, az hazai gyakorlatunkban is kezd bebizonyosodni. De reális voltát mutatja az is, hogy több, ma még 7 éves korban beiskolázó ország (Szovjetunió, Lengyelország, Bulgária) a korábbi iskolakezdéssel kísérletezik.

Ha a kezdés azonos időpontban történik is e négy országban, igen eltérő a befejezés időpontja. A német gyermekek 9 éves korukban fejezik be az alsó tagozatot, ezzel szemben a francia és az olasz iskolások csak 11 éves korukban. Hazánk és Magyarország a 4 évre tervezett alsó tagozattal e kettő között áll.

Mi magyarázza ezt a nagy eltérést, milyen szempontokra épül az alsó tagozat időtartamának megállapítása?

A legtöbb európai országban eddig a 4 éves alsó tagozat volt elterjedve, olyannyira, hogy ez amolyan magától értetődő időmennyiségnek tűnt, amelyen tovább elmélkedni nemigen jutott eszébe senkinek sem. Amióta azonban az újabb tartalékok utáni kutatás a figyelem homlokterébe állította az alsó tagozatot, több országban is felmerült a javaslat: süríteni kellene a négy év anyagát, meg kellene vizsgálni, nem lehetne-e elvégezni az oktatás jelenlegi tartalmát három év alatt?

A Német Demokratikus Köztársaság az első, amely a tanévek számának a csökkentését az 1965-ös tanügyi reformmal be is vezette. Az előzőleg végzett kutatások ugyanis azt igazolták — mondja G. Neuner, a német pedagógia egyik központi alakja —, hogy egy évvel csökkenteni lehet az alsó tagozat időtartamát anélkül, hogy a tanítási anyagot csökkentenők.

A francia és az olasz elemi iskola a tartalékok felkutatásában nem az évek száma csökkentésének az irányába halad. Mindkét országban 5 éves az elemi iskola, innen a tanuló középiskolába vagy szakiskolába léphet. De ez az öt év mindkét esetben két részre tagolódik. A francia iskolában egy úgynevezett „előkészítő év” vezet be a gyermekeket az iskolai munkába. Ebben az évben az oktatás anyaga játékosabb, az ismeretanyag kevesebb. Bár a tantárgyi oktatás már itt megkezdődik, igazi munkára mégis csak a következő évben kerül sor. Az olasz elemi iskola ugyancsak ötéves, de másként tagolódik. Az I—II. osztály bevezető szakasz (ők 1. ciklusnak nevezik), amelynek feladata zökkenőmentesen átvezetni a gyermekeket a játék világából a munka világába. A tanítási anyag itt még nem oszlik tantárgyakra, az ismereteket globálisan kapják a tanulók. Majd csak a 2. cikluson, a III. osztálytól kezdve indul meg a tantárgyak szerinti tanulás.

A táblázat harmadik rovata a heti munkanapok számát tünteti fel. A mi gyakorlatunkhoz hasonlóan jelenleg mindenütt 6 nap a tanítási hét, kivéve Franciaországot, ahol csütörtökön szünetel a tanítás. Régi hagyomány ez a francia isko-

lában, újabban úgy kívánják módosítani, hogy csütörtök helyett a szombatot tegyék szabaddá, hogy a család együtt tölthesse a hétvéget.

Az elmúlt évben a Német Demokratikus Köztársaságban is hosszas vita folyt az *ötnapos tanítási hét* bevezetéséről. Egyelőre úgy döntöttek, hogy megartják a hatnapos tanítást, viszont többrendbeli vakációt iktatnak be. (Így az első évharmadot például megszakítja egy 7 napos úgynevezett őszi szünet.) Kísérleteznek az ötnapos tanítással Magyarországon is, Makó város egyik általános iskolájában szombaton szünetel a tanítás.

E kutatás, érthetően, a csökkent munkahét társadalmi méretű elterjedésével kezdődött: ha a felnőtteknek munkakönnyítést teremt a társadalom, vizsgálni kell a könnyítés lehetőségét a tanulók számára is. A szakirodalom tanúsága szerint az ötnapos tanítás kikísérletezése jelenleg három irányú.

Egyik változat szerint a csökkentett tanítási hetet a nyári, téli, tavaszi szünetek megrövidítésével valósítják meg. Az évi tanítási napok száma tehát megközelítően ugyanaz marad, nem csökken a tananyag sem. A másik forma (a francia) nem a tanítási napok számát növeli, hanem a napi iskolai munkát. Vagyis a tanulók délután is visszamennek az iskolába. Más mód: egész napos tanítással (makói kísérlet) az ebédet az iskolában fogyasztják el, s délután tovább folytatják a tanulást. Harmadik változat a tantervi követelményeket új módszerek, eljárások és szervezési formák bevezetésével rövidebb idő alatt kívánja a tanulókkal elsajátíttatni.

A rövidebb tanítási héttel kapcsolatban még sok kérdést kell a kutatásnak tisztáznia. Feltétlenül előnyösnek mutatkozik abból a szempontból, hogy megoldandó a visszas helyzetet, amikor a gyermekeknek többet kell dolgozniuk, mint a felnőtteknek. Lehetővé tenné, a tanárok számára is, a rövidebb munkahét bevezetését. Feltételezhető, hogy a családban együtt töltött két nap kedvezően hatna a gyermek—szülő viszonyra, jobban be lehetne vonni a gyermekeket a házi munkába, több idő jutna a természetjárásra, a kedvenc foglalatosságra, az adottságok művelésére is.

De lássuk a negatív oldalait. Első kérdésként mindjárt az vetődik fel, nem lesznek-e fáradtabbak a tanulók, ha megrövidítjük a vakációjukat, vagy ha a délutánt is iskolában töltik? Akármilyen korszerű és célszerű eljárásokat használunk is, a tanulnivaló mégis megmarad — bírják-e ezt sűrítetten a tanulók?

A francia iskola gyakorlata azt mutatja, hogy igen. Van ugyanis a két félnapos iskolai munkának előnye is: az, hogy a tanulók nem kapnak házi feladatot. A kisiskolásnak amúgy is szüksége van a felnőtt irányítására — ezt az iskolában hozzáértő felnőttől, a tanítótól kapja meg. Ha viszont a *tanító irányítja a házi feladat elkészítését*, akkor fölösleges másnap a tanítási órán a számonkérés. Így minden tanítási órából legalább 10—15 perc szabadul fel. Ebben az időben gondot fordíthat a tanító a tanulók adottságainak fejlesztésére, jó tanulási módszerek elsajátítására s persze nagyobb anyag átadására.

Egy másik kérdés az, mi legyen azokkal a gyermekekkel, akiknek szülei szombaton is elfoglaltak, s ezért azt kívánják, hogy gyermekük ne legyen felügyelet nélkül. Mindaddig, amíg nem válik általánossá a munkahét megrövidítése, kívánatosnak látszik a szombati napot inkább fakultatív iskolai nappá, nem pedig szünetnappá változtatni. Ezekre a napokra az iskola kirándulást, játékorákat, mesedélutánokat, szabad foglalkozást szervezhetne.

Táblázatunk utolsó rovata a tanulók heti óraszámát tünteti fel. Az olasz tanterv a tanítóra bizza a munkaidő megállapítását, egészében is, az egyes tantárgyakra vonatkozóan is. A tanterv csak a célokat és feladatokat írja elő, az utak és eszközök megválasztását a tanítóra bizza — mondja az olasz tanterv értelmezésé-

ben G. Calogero. A többi országban a heti óraszám tekintetében kétféle gyakorlattal találkozunk. Egyes iskolákban a heti óraszám az alacsonyabb osztályokban kisebb, és fokozatosan növekszik a további években. Így a német iskolákban, az I. osztályban 19, a III.-ban 25 a tanítási órák száma, a magyarországi iskolákban I—IV.-ig 20—27-re növekszik a heti óraszám. A francia iskolában végig azonos marad, heti 30 óra, minden osztályban.

Hogyan oszlik meg a heti óraszám az egyes tantárgyak között? Mindegyik tanulmányozott tantervben az anyanyelvet és a matematikát tanítják a legtöbb óraszámban. Együttvéve a tanítási időnek mintegy kétharmad részét töltik ki.

Hasznosnak látszik egy pillantást vetni a tanítási órák időtartamára is. Számunkra, akik 50 perces tanítási órákban gondolkodunk, igen érdekesnek tűnik a francia óraterv, amelyben sok tantárgy esetében fél- és negyedórával is találkozunk. Számtanra például az előkészítő osztályban hetente 3 és $\frac{3}{4}$ órát, a következő két évben 3 és fél órát ír elő a tanterv, olvasásra pedig 12 és fél, illetve 10 és fél órát. Ez azt jelenti — amit egyébként a tanterv említ is —, hogy az órák 15 vagy 30 percesek.

Alsó osztályokban véleményünk szerint sok előnye van az ilyen óraszervezésnek. A tantervben előírt 10 és fél anyanyelvi óra például azt jelenti, hogy 20—21 félórán naponta legalább négy alkalommal kerül sor olvasásra. A negyed-órás matematika óra is 2—3-szor ismétlődik naponta.

Az alsó osztályokban tanított tantárgyak

Kezdő iskolafokról lévén szó, természetes, hogy a tantárgyak nagy többsége az említett tantervekben azonos. Számuk meglehetősen sok, ezért csoportosítva soroljuk.

1. Anyanyelv. Ide tartozik az olvasás, nyelvtan, fogalmazás, házi olvasmányok. Ezek általában a tantervi anyag 45—50 százalékát alkotják.

2. Számtan és mértan, 4—6 órában tanítják.

3. Testnevelés: torna, kirándulás, sport, szabad játékok, minden országban heti 2 órában tanítják.

4. Gyakorlati munka: kézimunka, politechnikai ismeretek, heti 1—2 órában.

5. Természettudományok csoportja: természeti ismeretek, földrajz, környezet-ismeret.

6. Társadalomtudományok csoportja: történelem, erkölcsi, állampolgári nevelés.

7. Esztétikai nevelés: rajz, ének, szépírás.

8. Vallás.

9. Egyéb tevékenység.

Az első négy csoportról különösebb mondanivalóm nincs, mindegyik tanterv körülbelül annyi jelentőséget és helyet számukra, mint a miénk (egy tan-könyvelemzés és összehasonlítás természetesen sok érdekes és tanulságos dologra világítana rá).

Három tantárgycsoportról viszont érdemes bővebben szólni. Ezek a természet-tudományok, a társadalomtudományok és az esztétikai nevelés.

A társadalomtudományok csoportjából az *erkölcstan mint önálló tantárgy* vonja magára a figyelmet. (A francia és az olasz iskolákban tanítják.) A francia tanterv szerint célja az, hogy kiegészítse, összekösse, felemelje és megnemesítse az iskolai oktatást. Amíg a többi tantárgy bizonyos ismereteket ad át és készségeket fejleszt, az erkölcs „igyekszik kifejleszteni az emberben magát az embert: az emberi szívet és lelkiismeretet“. Az erkölcs, szögezi le a tanterv, egészen más szférában mozog, mint a többi tantárgy. Nem oktatni akar, hanem akaratot fejleszteni. Inkább emocionál, mint demonstrál, inkább az érzelemre hat, mint az észre. Nem teoretikusan tanítja a morált, hanem a mindennapi élet példái révén igyekszik

kialakítani a gyermek lelkében az emberi moralitás lényeges elemeit, s kifejleszteni az immunitást a negatív példákkal és hatásokkal szemben. Ilyen módon történik olyan erkölcsi tulajdonságok kialakítása, mint mások tisztelete, udvariasság, őszinteség, mértékletesség, szerénység, jóság, bátorság, a munka szeretete, a hazaszeretet, család iránti kötelességtudat.

A többi országban, hazánkban is, az erkölcs tanítása az alsó tagozaton az olvasás keretében, felső osztályokban pedig elsősorban osztályfőnöki órákon történik. S ha végignézzük az alsó osztályok tankönyveit, sok olvasmányban találunk erkölcsi mondanivalót. A második tagozattól kezdve pedig az osztályfőnöki órák túlnyomó többsége ugyancsak az erkölcsi nevelés szolgálatában áll.

Mégsem mondhatjuk, hogy az erkölcs tanítása mindenki megelégedésére megoldott kérdés volna. Szovjet és magyar kutatók (L. I. Bozsovics, Szelivanov, Juhász Ferenc és mások) fontosnak tartják az erkölcsi ismeretek önálló tantárgyként történő rendszeres tanítását. Kutatási anyag alapján megállapítják, hogy az erkölcsi normák tudatosítása, az erkölcsi fogalmak megfelelő tartalommal telítődése még eléggé hiányos. Sok a téves tartalom az önmagunkhoz és másokhoz fűződő viszonyt kifejező fogalmakban (az akaratot összetévesztik a tanulók a makacssággal, a bátorságot a vakmerőséggel, az udvariasságot a hízelgéssel, az igazmondást a tapintatlansággal). Ebből nemegyszer helytelen vagy éppen káros tettek származnak. Egy tízéves fiúcska például — amint szavaiból kiderül — bátorsága fejlesztésére ilyen gyakorlási formát választ: „Terv szerint kockáztatom az életemet: reggel két alkalommal, este háromszor szaladok át a gépkocsik előtt. Először félttem, de most már eléggé bátor vagyok.“ Egy másik serdülő, hogy önuralmát fejlessze, elektromos áramot vezetett a testébe, vagy szántszándékkal fájdalmat okozott magának. Ha tantárgyszerűen tanítanánk az erkölcsöt, mondják egyesek, a fogalmak és normák tudatosulását sokkal magasabb szintre lehetne emelni. Lehet, hogy így van, de véleményünk szerint akkor lényegesen módosítani kellene az olvasmányok, valamint az osztályfőnöki órák tartalmát, hogy a paralellizmust elkerüljük, s a felszabadult időt jobban kihasználjuk.

Helyszűke miatt a történelemoktatásról csak annyit jegyzünk meg, hogy mind az olasz, mind a francia iskolában a földrajzzal szoros kapcsolatban tanítják a történelmet, egy, illetve két évvel hamarabb, mint nálunk. A magyar és a német iskolákban ellenben alsó tagozaton sem történelmet, sem földrajzot nem tanítanak.

Tanítanak viszont mindkét iskolában egy olyan tantárgyat, amelyre ki kell térnünk: a környezetismeretet. Az egész alsó tagozat minden osztályában tanítják 2—4 heti óraszámban. A *környezetismeret* jellegénél fogva bizonyos mértékben eltér a többitől. Amíg a tantárgyak java része elsősorban meghatározott fogalmak, törvények, szabályok megismertetését tűzi célul, ez konkrét tényeket, adatokat, tapasztalatot gyűjtet a tanulókkal. Ha lehet azt mondani, a környezetismeret keretében első jelrendszeri megismerés folyik, más tantárgyakban viszont a megismerés a második jelrendszer síkján, túlsúlyban verbális úton történik. Megfigyelik az időjárás egyszerű, könnyen észlelhető jellegzetességeit, kísérleteket végeznek a felmelegedés és a rügyezés közötti összefüggés felismerésére, gyakorlati munkát végeznek az iskolában és otthonukban (önkiszolgálás, virágápolás), tapasztalatot gyűjtenek az iskolai és családi együttélés helyes formáiról. A német tanterv e tantárgy célját így fogalmazza meg: előkészíteni a tanulót a második tagozaton kezdődő tudományos ismeretek befogadására, képessé tenni a környezetében való tájékozódásra, előkészíteni a gyermeket korának megfelelő társadalmi kötelezettségek teljesítésére. A célnak és tartalomnak megfelelően a tantárgy módszerei és szervezési formái is specifikusak: kirándulás, látogatás, huzamos megfigyelés, kísérletek.

Főlégsleg hangsúlyozni, milyen nagy szerepe van ennek a tantárgynak a verbalizmus megszüntetésében, az iskola és élet közötti kapcsolat megteremtésében. Éppen ezért csak üdvözölni lehet azokat a kezdeményezéseket, amelyek most készülő új tantervünkben helyet akarnak juttatni a környezetismeretnek.

Mind a német, mind a magyar tanterv elemzésekor felmerül azonban ezzel a tantárggyal kapcsolatban egy kérdés: mi a viszony ennek anyaga és az olvasás anyaga között? Mert hiszen *A gyümölcsöskert* című téma szerepel mind az olvasás, mind a környezetismeret tantárgyában, az otthon és az iskola szintén, a közlekedés ugyancsak. Szinte azt mondhatnók, hogy egyazon témakörök ismétlődnek a két tantárgyban. Mire jó ez a paralellizmus?

A téma azonos, de a megismerés síkja egészen más a két tantárgyban. A víz halmazállapot-változásáról és körforgásáról tanul a gyermek a környezetismeretben úgy, hogy megfigyeléseket, kísérleteket végez, s levonja a következtetést a hó és a halmazállapot viszonyáról. Az olvasókönyvben is előkerül a téma, de hogyan? Egy jeles ifjúsági író alkotásában, a „világ vándora“ viszontagságos utazása során találkozik a nagyerejű, parancsoló Napkirállyal, aki más-más alakká varázsolja őt. A szél is tárgya a környezetismeretnek, de nem abban a formában, ahogyan *A szelek* című versnek, amelyben a déli szél mint piros palástos herceg, a keleti szellő mint a harmatos hajnal lánya, a nyugati szél pedig mint álmatlan éjeken sirdogáló lény jelenik meg. Az egyik tantárgy tehát tudományos úton, a másik meg művészi úton közelíti meg ugyanazt a jelenséget. Az egyik tantárgy szilárd alapokat kíván adni a később kezdődő tudományos ismeretszerzéshez, a másik az irodalmi nevelést készíti elő.

A következő csoport az esztétikai jellegű tantárgyak csoportja, ide tartozik a rajz, az ének és szépírás. Nálunk ennek a tantárgycsoportnak sokkal nagyobb hely és szerep jut, mint a vizsgált külföldi tantervekben. Először is a szépírást, mely nálunk három éven át szerepel, a többi tantervben hiába keressük. A rajz csak nálunk szerepel végig heti 2 órában, a többi tantervben ennek felét kapja. Az ének csupán a magyar tantervben kap a mienkéhez hasonló óraszámot, a többiben kevesebbet.

Indokolt-e ez a „kedvezés“ az esztétikai tárgyaknak, vagy inkább az volna jobb, ha a tudományos és gyakorlati jellegű tantárgyakat részesítnék előnyben?

Nem olyan egyszerű erre a kérdésre választ adni. Ha az UNESCO 1968. januári nemzetközi értekeztetének megállapításából indulunk ki, miszerint kívánatos minden tagozaton erősíteni az esztétikai nevelést (ellensúlyozni a technika előretörésével mutakozó technicizálódást), akkor megnyugvással vehetjük tudomásul, hogy a mi alsó tagozati tantervünk — legalábbis az óraszámokból kiindulva — helyesen járt el. Ha azonban azoknak a táborába állunk, akik a tudományos ismeretek bővítéséhez az alsó tagozaton is keresik a felhasználható tartalékokat, a mérleg esetleg más értékelést kap. Mindkét álláspontnak igaza volna, és mégis ellentmondás van közöttük? Inkább arról van szó, hogy tantárgyanként, sőt témánként kellene az esztétikai tárgyakat mérlegre tenni. Az írástanításra vonatkozó hazai kísérletek eredményei véleményünk szerint kérdésessé teszik a szépíráásra fordított mintegy 100 óra létjogosultságát, az írástanítás ésszerűsítésével valószínűleg ki lehet iktatni ezt a tantárgyat a mi tantervünkéből is.

Cikkünk elsősorban információnyújtás céljából íródott. Tantervi kérdések fölött vitát indítani, a meglévőt értékelni és új javaslatokat tenni — erre nem vállalkoztunk. Az informálódás viszont hasznos szolgálatot tehet azzal, hogy megkönnyíti hazai nevelőmunkánk állandó javítását.

Lászlóffy Ilona